

Krúdy és szülőföldje

(avagy hogyan lesz egy méltatásnak induló cikkből munkaterv)

Emléktáblák hirdetik *Nyíregyházán* idetartozását, a sóstói szálloda, a szabadtéri színpad, a megye legkorszerűbb mozija, egy új gimnázium viseli nevét a városban: aligha kétséges bárki számára, hogy *Krúdy Gyula* ennek a keleti megyének szülötte, Nyíregyházáról való.

Igaz, hogy ha *Óbuda* utcáin járkal valaki, a még megmaradt házak között, egy-egy alacsony ablakú ház előtt, valahol az Árpád-híd budai hídfője környékén, akkor is felrémlenek benne Krúdy írásai és azt fogja érezni, hogy Rezeda Kázmér életének egykori színhelyein jár.

Es az sem csalódik, aki Szindbád utazásainak ismeretében a *Felvidék* keleti városkaiban keresi az igazi Krúdy-hangulatokat, ahol mint az egykori sánta ördög, lekapja a házak tetejét, hogy belekukkantson a lakók életének belső rejtelmébe, a család intim pillanataiba, ahogy az enyhe világot adó éjjeli mécses fényében megvillan egy-egy harisnyakötő vagy női váll.

Mindhárom „tétel” igaz és máris itt állunk annál az érdekes kérdésnél: vajon hogy lehet a helytörténeti szempontokat Krúdy *írásaival* kapcsolatba hozni, amikor a fellegjárás, a ködlovagok kergetése jellemző műveire — legalábbis a sommás megállapítások szerint.

S ha ez tényleg találó vélemény, akkor a realisabb, konkrétabb adatok után kutató helytörténésnek mi köze hozzá?

Ismeretes, hogy milyen tényleges kapcsolatai vannak Krúdynak a Nyírséggel, Nyíregyházával. Minden kézikönyv, lexikon tisztázza, hogy a *száz évvel ezelőtt született író* Nyíregyházán látta meg a napvilágot. Gondos hagyományörzők emléktáblát helyeztek el annak a háznak a falán, ahol hajdan a szülőház állt, ahol később felcseperedett a kis Gyula. Megvan az az iskola, amelyiknek felsős diákja volt az érettségiig, és ahol a VIII. osztály ablakának párkánybádoggára bevészte a nevét (s csak egy nagy tatarozás gondos-gondatlan mesteremberei cserélték ki az ötvenes években még őrzött, mutogatott relikviát a Kossuth gimnáziumban), ennek falán is ott az emléktábla. *Katona Béla* könyve, amely a pályakezdő Krúdyt mutatja be (Akadémiai Kiadó, 1971.) pontosan földérintette, bemutatta azokat a helyeket, ahol megfordult; megtalálta a lapokat, ahol első cikkei jelentek meg Nyíregyházán; Budapestre küldött tudósításainak is utánajárt, megjelölve, hogy milyen valóságos (vagy kitalált) eseteket írt meg budapesti újságoknak stb.

*

A továbbiakban inkább arra szeretném terelni a figyelmet, hogy ez a szürrealistának, álmodozónak, megfoghatatlannak nevezett, beskatulyázott író mennyire a kora valóságában gyökerezett, s hogyha meg akarjuk ismerni a kort, amelyikben élt, akkor annak nagyon is reális, megfogható és megérthető atmoszféráját volt képes földézni, bemutatni anélkül, hogy az adatokkal unalmassá tenné könyveit.

Pedig tele vannak adatokkal ezek a kötetek.

Önéletrajzi írásai, amelyek a XIX. század második felének vidéki életét mutatják be a kialakuló kisvárosban, ahogy az elszegényedett dzsentri hivatalnokosodni kezd és így életformájának minden részletében polgárosodik, oly eleven erővel jelenítik meg azt az átmenetet, mint a legaprólékosabb adatokra támaszkodó történelmi vagy közgazdasági mű:

„... *A Nyírség az a hely, ahol legtovább volt agaruk és vizslakutyájuk a tönkrement gavalléroknak és ahol mindig-mindig emlékeztek a régi uraságra, elkótyavetyélt tekintélyre, ősi birtokra, és fennhéjázó nemességre. Itt*

mindenki a múltjából akart megélni. Abból, hogy valamikor volt valami az apja vagy nagyapja. Furcsa, hetyke, legénykedő, virtuskodó Magyarország itt hortyogott, ásítózott, unatkozott, dologtalankodott, nyomorgott legtovább. Más-hol már beletörődtek az emberek, hogy vége a régi világnak, dolgozni, tanulni, igyekezni kell, hogy megélhessünk. A Nyírségben még mindig a követválasztást várták, a takarékpénztár körül sompolyogtak értéktelen váltókkal, az öregek a fiak házasságától remélték sorsuk jobbrafordulását, vagy egy százesztendő családi per eldöntésétől. A fantasztikus tervek, légrárak, szépen kicirkalkalmazott remények, édesed ábrándok jól kifejlődtek ezen a mocsaras, kődös, szegényes, kidőlt-bedőlt tájon. Mintha mindenkinek reskontó lett volna párnája alatt, amelyet egyszer okvetlenül kihúznak. Alig jutott eszébe valakinek, hogy dolgozni is kellene. Legfeljebb a vármegyét nyomoritották meg, mert hisz az övek volt a megye. Szélmalmok mutogatták csonka vitorláikat a láthatáron, mint a vármegye régi hatalmát. Agarászbálokat tartottak, de egyik-másik zsidó birtokosnak jobb agara volt már, mint az elnökök. Kártyáztak, ittak, vetélkedtek, cifra kocsin jártak, hajdút tartottak, párbajoztak, barátokoztak, hangosak voltak a kurjantásaik, de már mindenki tudta, hogy vége a világnak.”

Az N. N. c. kötet első oldalain olvashatjuk ezt a tárgyyszerű képet az eltűnő világ atyafiságos légköréből, tétova mozdulatairól, elhalványuló körvonalairól. *Hangulatában*, de valóságában készít vázlatot; nem is vázlatot, hanem plasztikus rajzot ad az átmenet lényegéről, s közben megannyi adatot közöl: olyanokat, amelyek annak ellenére lényegesek, hogy sokan rájuk se figyelnek. Mint *Csehov* a lassú tempójú színdarabjaiban, Krúdy is fontosabbnak tartja az élet nehézségeinek felsorolását az agarászati téren való bukást az egyéb — közgazdasági, morális — indokolásnál. Orosz elődje pedig — saját földbirtokos osztályának elmúlásában — például a cseresznyefák kivágásának fejzecsapásait, döntő hangulatát erősíti magas hangerőre a fináléjában...

Ezért van a helytörténésznek még sok tennivalója, amikor Krúdyval foglalkozik. Mert Krúdy — mint minden írásában — a nyírségi témák feldolgozásakor is kereste azokat a *rejtett összefüggéseket*, rugókat, amelyek az *események mögött* találhatók. de a cselekmény lázas figyelése közben háttérbe szorulnak. A szereplők második rendjét, a főszereplők környezetében élők nem kevésbé fontos személyeit emeli ki írásaiban: ők is itt éltek, mozgatói voltak az eseményeknek, de eddig nem jutottak szóhoz, eddig nem figyelt fel rájuk senki.

Meg is fogalmazta ezt egyik fontos írásában, amelyik nem is olyan régen kerülhetett a nagy nyilvánosság elé. A *tiszaeszlári Solymosi Eszter* c. regényére utalok. Itt, a bevezető fejezethez, csillag alatt, lábjegyzetet csatolt Krúdy és indokolja elhatározását: miért is kell újra elővenni ezt a témát. „Eötvös Károly klasszikus munkája mellett alig lehetne valami újabb felfedezéseket írni a tiszaeszlári eseményekről, ha *Eötvös Károly Szabolcs megyei ember lett volna*, aki közelről, a legközelebről látja és ismeri a nagy pör hőseit, mozgatóit, vizsgálóit, bírait és körülményeit... Eötvös Károly nem ismerhette a tiszaeszlári pör előzményeit, úgynevezett „kulisszatitkait”, mert dunántúli ember volt. *Eppen abból a szempontból íródtak ezek az itt-ott regényesnek látszó feljegyzések*, hogy sok, eddig ismeretlen és érthetetlen dolgok megmagyarázatnak velük, s így ötven esztendő távlatából kiegészítsük Eötvös Károly írói munkáinak is elsőrendű ügyvédi emlékiratait.” Krúdy nem tartotta fontosnak, hogy aláhúzza, kiemelve a mondataiból az itt kurzívált szavakat: az egész kötettel bizonyította itt összefoglalt álláspontjának helyességét.

Még azt sem mondhatjuk, hogy ez teljesen ismeretlen írói eljárás, fogás, akár a világirodalomban, akár nálunk. Elődje, *Mikszáth* is úgy kezdte országgyűlési karcolatának megírását, hogy nem is volt benn a parlamentben, hanem a könyvnyomtatás *híradásainak* szövetségére pontos tudósítása alapján rajzolta meg azt az *embert*, aki az elhangzott szavakat ténylegesen elmondta, fölrajzolva a használt gesztusok, hangsúlyok kevésbé hiteles sorát, de amelyek segítségével a beszéd hatása, az ülésterem atmoszférája valóságosabb és élőbb.

*

A bevezetőben említettük azt a három fő forrást, területet, amely környékén Krúdy egész életműve elhelyezkedik. Megmaradva nyírségi témánknál, önként kínálkozik egy párhuzam. Ugyanezt azt elhulló, elmúló dzsentrit ábrázolta *Móricz* is: a Kivilágos kivirradtig cselekménye pontosan nyomon követhető a Szakoly környéki világban, a *Nem élhettek muzsikaszó nélkül* mulatozó főszereplőjének még a modellje is valóságos: egy nyírbátori egykori dohánybevaltó tisztviselő modorát figyelte több estén-éj-

szakán keresztül is vendéglátójával, a főtéri kocsmá egyik asztalától, hogy pontosabb, realitásabb, élethűbb lehessen ábrázolása. Az *Ebéd* nyomán pontosan föltérképezhető a Szabolcsi vár mellett található „úrilak” egész berendezése, fali festése stb., de itt már Móricz az anekdoták halmozásával festi-ábrázolja a történetet elmondó ember léhaságát, ürességét, cinizmusát. Krúdy leírásaiban ugyancsak sok tárgyi, helyi konkrétumot sorol fel, de ezek mögött az emberi hangulat az atmoszféra keltéshez szükséges jellemző illatok, szokások, beidegzett mozdulatok kapcsolódnak, amelyek szintén elengedhetetlenek a környezet, a táj, az ott élő ember valóságos ábrázolásához.

Ha azt mondjuk, hogy Móricz szereplőinek konkrét tárgyi valóságát mutatta be, akkor Krúdyra talán inkább az jellemző, hogy az emberek hangulatát, a cselekedetek mögöttes rugóit ábrázolja. Innen ered írásainak néha elringató, saját maga által is „tücsökciripelésnek” nevezett stílusa, hatása, anélkül, hogy a valóság reális ábrázolásától eltérne, vagy ilyen téren engedményt adna.

Sőt, ellenkezőleg. Írásaiban megannyi a konkrét utalás, csak hogy kifejtetlenül, nem részletezve, hanem odavetve, természetesen, mint amit úgyszólván mindenkinek tud, itt ő ezt éppen hogy csak megjegyzi. Ez egyébként Krúdy írásainak talán leginkább magávalragadó ereje: engem, az olvasót közvetlen családtagnak, nyírségi (óbudai, podolini) ismerősnek tart, akivel régebben találkozott, s most, hogy előkerülnek ezek a régebbi történetek, a célzásokat, utalásokat nekem éppúgy lehet (vagy illik) tudnom, ismer-nem, mint az írónak, hiszen *közösek* és azonosak a benyomások, emlékek.

Amikor ennek a kis dolgozatnak a megírására készültem, s a szakirodalom lapozgatása közben mind figyelmesebben olvastam újra a nyírségi „vonatkozású” köteteket, különösen a keserű emlékü tisztaeszlezi pör sajátosan krúdys összefoglalását, egyre inkább egy elvégzendő munka körvonalai alakultak ki előttem. A honismereti mozgalom munkásainak — éppen a fent leírtak miatt — igen sok tennivalójuk van még Krúdy olvasása közben, mert összegyűjtendő, elemzendő adatok sokasága rejtezik könyvei lapjain: ezek az eltűnt idő nyomán járó kutatóknak igaz és megbízható útmutatással szolgálnak. Rajtunk a sor, hogy ezt a munkát elvégezzük. Sok öröm kísérheti buzgóságunkat.

Margócsy József

Horváth Jánosra emlékezünk

1. Mint debreceni diáknak nem adatott meg, hogy hallgatója legyek, s hiába kerültem fel Pestre az ötvenes évek elején, sohasem találkozhattam vele... De hogy mennyire hozzá közel állónak éreztem magam, arra különösen akkor döböntem rá, amikor 1961 egyik szomorú, kora tavaszi napján — a tanítványok, a barátok és tisztelők között szorongva — utolsó útjára kísértük a Farkasréti temető öreg fái alatt... Mert valójában én is találkoztam *Horváth Jánossal*... csak a szűkebb szakmában... megszámlálhatatlan elméleti és gyakorlati, tárgyi és erkölcsi indítást kapva tőle, amikor a nyelvi egységesülést és normalizálódást, a magyar irodalmi nyelv lassú kialakulását bogoztam, kezdve a kolostori irodalmon és folytatva a reformáció igazi idejével, a XVI. századdal, majd a felvilágosodással és a dicső reformkorral...; amikor az ötvenes években meg kellett írni az új stilisztikát és megmagyarázni, hogy mi az allegória, a szimbólum és a szimbolizmus nyelvi-stilisztikai lényege, mindenekeelőtt hogyan érthetjük meg Ady szimbolizmusát...; amikor az írók, költők, illetőleg versek, prózárészletek nyelvi-stilisztikai jellemzőit próbáltam és próbálom megragadni...; amikor egy-egy otthon, a Tiszántúlon hallott, nagyon kifejező szólas ritmusát boncolgatom...; amikor a régmúlt vagy a múlt egy-egy alkotásánál elidőzve — a szó teljes és legneme-sebb értelmében — filológiai munkát végzek... De találkoztam vele *Pais* professzor óráin és az Eötvös-kollégiumban is, hol — egyszer komoly ünnepélyességgel, máskor humorosan, a hajdanvolt kollégiumi diákeletre emlékezve — idézték meg Horváth tanár úr nem mindennapi egyéniségét...

Ezért mertem vállalkozni arra, hogy a Honismeret hasábjain elmondjak róla néhány emlékező gondolatot.

2. Horváth Jánost a Tiszántúlról, közelebbről Biharország, benne az Érmellék, továbbá a Hajdúság, *Pázmány* és *Arany* tágabb pátériája küldte az irodalomtudományba. Minden bizonnyal innen hozta valóságérzékét; az egyszerű emberek és az anyanyelv — benne a beszélt nyelv — szeretetét, az Arany János iránti rajongást. Öröm olvasni